

Cuprins

Prefață	6
1. O reabilitare postumă: Karl Haushofer	18
2. Antarctica în proiectele geopolitice germane din anii 1895–1945: mituri și adevăr	26
3. Avântul și declinul geopoliticii japoneze	38
4. Basarabia în gândirea geopolitică rusă și cea sovietică din anii 1905–1945	66
5. Perspectivele geostrategice ale Republicii Moldova	76
6. Republica Moldova în anul 2030: eseu de geopolitică viitorologică	106
7. Georgia și Republica Moldova: similitudini și diferențe ale situației geopolitice la începutul secolului al XXI-lea	115
8. Transnistria și Osetia de Sud: diferențe, asemănări și consecințe	134
9. „Cazul Kosovo”: retrospectivă și perspectivă	142
10. NATO–GUAM: un parteneriat de perspectivă?	151
11. Geopolitica regiunii Mării Negre: o miză pentru Rusia și Uniunea Europeană	155
12. Impasul paneuropeismului	167
13. Limitele Europei	172

Prefață

Geopolitica este înainte de toate o metodă de analiză și explicare a evenimentelor politice ale istoriei contemporane prin prisma realităților geografice – dimensiuni, frontiere, configurație și structură a teritoriului, forme de relief, resurse naturale sau factori climaterici – din interacțiunea cărora derivă concluziile teoretice și se elaborează instrucțiuni și linii directoare pentru politica reală. Este adevărat că de geopolitică se poate face abuz, în special atunci când importanța factorilor naturali este exagerată, legile acțiunii politice fiind prezentate doar ca o consecință a realităților geografice. Din istoria recentă ne sunt bine cunoscute exemplele unor încercări de a efectua modificări ale frontierelor de stat, făcându-se apel la bariere naturale, cum ar fi râuri, limite ale bazinelor de captare a apei sau crestele lanțurilor montane. Firește, frontierele unităților teritoriale naturgeografice nu coincid cu frontierele naționale ale statelor, traseele acestora fiind cu mult mai mobile. Totuși, tentația ajustării frontierelor de stat la cele naturale a fost destul de mare de-a lungul istoriei, acest lucru conducând inevitabil la apariția unor conflicte între statele vecine. În istoria secolului al XX-lea Germania lui Hitler este cel mai frecvent citat exemplu de invocare a unor motive de ordin geografic pentru argumentarea unei politici de cucerire, de extindere a teritoriului național în vederea creării unui „spațiu vital” suplimentar.

În cartea de față, Oleg Serebrian nu apelează la tradiția geodeterminismului politic, pentru el actul politic fiind dictat nu atât de factori de ordin naturgeografic, cât de interacțiunea acestora cu fenomene de natură socială, culturală și

economică. Textele adunate aici nu reprezintă compilații ale unor studii deja existente, ci sunt marcate de viziunea proprie a autorului. Deși acesta tratează subiecte foarte variate, accentul logic al studiilor înmănunchate în volumul de față este pus pe geopolitica regiunii Mării Negre și pe analiza relațiilor dintre statele din această zonă. Mai mult de jumătate din cartea sa se referă la cazul cu totul special al Republicii Moldova. Este adevărat că unui cititor superficial ar putea să-i apară anumite întrebări referitoare la relevanța asamblării într-un tot întreg a unor texte ce țin de subiecte atât de diferite.

Astfel, primele trei studii se referă la reabilitarea postumă a geografului și geopoliticianului german Karl Haushofer (1869–1946), la rolul Antarcticii în proiectele geopolitice germane din anii 1895–1945 și la avântul și declinul geopoliticii japoneze din aceeași perioadă. De fapt, aceste studii reprezintă nu altceva decât o introducere logică în temă, furnizându-ne o bază teoretică și exemple de observații empirice, necesare, din perspectiva autorului, pentru buna înțelegere a realităților de azi din regiunea Mării Negre și din Balcanii de Vest (Kosovo), inclusiv a celor ce decurg din extinderea NATO, noua doctrină de politică externă a Rusiei sau adâncirea procesului de unificare europeană. Problema finalității procesului de integrare europeană, de care se arată preocupat autorul, dă naștere unor întrebări precum cea a limitelor răsăritene ale Europei și a rolului și locului Rusiei în edificarea unității continentale.

Cartea începe cu un studiu consacrat lui Karl Haushofer, considerat de către mulți ca fiind fondatorul geopoliticii și furnizor al unor idei prin care se încerca legitimarea științifică a politicii expansioniste a Germaniei naziste. Mai recent însă, lucrările sale au fost traduse în limbile franceză și rusă și studiate cu mai multă luare-aminte, Haushofer

fiind reabilitat atât în Europa, cât și în Rusia. Cu toate acestea, Haushofer, ca și activitatea sa, rămâne încă oarecum în zona controverselor. Pe de o parte, el abordează în scrierile sale teme precum cea a *Lebensraum*-ului (spațiului vital) și *Deutschtum*-ului (germanitudinii), pe de altă parte, el s-a plasat, de asemenea, pe poziții clare antirasiste, pronunțându-se și împotriva războiului declanșat de către Hitler. Din punctul său de vedere, Germania nu ar fi trebuit să fie locomotiva unui proiect de esență pangermană, ci a unui pan-european. Spre lauda autorului, principalele etape ale vieții profesionale a lui Karl Haushofer, ca și reflecțiile geopolitice ale acestuia, sunt analizate cu multă detășare și relevanță.

Karl Haushofer nu a fost implicat în proiectele de cercetare întreprinse de Imperiul German în Antarctica în anii de până la Primul Război Mondial. Așa precum susține autorul, expedițiile antarctice germane din acea perioadă au fost motivate, mai ales, de considerente de prestigiu național, pentru a proba performanțele științei din cel de-al „Doilea Reich” și nu pentru a justifica anume pretenții teritoriale ale Germaniei. Situația se va schimba câteva decenii mai târziu, în anii 1937 și 1938, când s-a pregătit noua expediție antarctică germană, acțiune în care Karl Haushofer, în calitatea sa de președinte al Academiei Germane, a avut un cuvânt greu de spus. De astă dată se urmăreau clar interese geostrategice și geoeconomice, cum ar fi controlul pasajelor interoceane din emisfera sudică și exploatarea resurselor naturale din Antarctica și din apele subantarctice.

Un alt subiect ce-și găsește tratarea în lucrarea de față este cel despre gândirea geopolitică japoneză de până la cel de-al Doilea Război Mondial, o temă mai puțin cunoscută atât în Europa, cât și în America de Nord. Și asta chiar dacă Japonia avea o școală de geopolitică proprie, care ceda poate doar în

fața celor ce existau în Germania ori Statele Unite. Serebrian face cu succes legătură între acest articol și cele două studii anterioare, în rolul de punte situându-se chiar Karl Haushofer. Rolul acestuia a fost dublu. În primul rând, Karl Haushofer, după trei ani de ședere în Japonia (1908–1911), a făcut, prin intermediul mai multor lucrări, cunoscută Japonia publicului occidental. În al doilea rând, el, alături de geograful politic Friedrich Ratzel, a influențat, probabil ca nici un alt cercetător german, știința geografică și geopolitică japoneză, unul dintre protagoniștii căreia a fost Makiguchi (1871–1944).

Pintre ideile-pivot ale geopoliticii japoneze s-a numărat și proiectul panasiatic ce prevedea antamarea unei strânse cooperări a națiunilor asiatice care, ghidate de Japonia, ar fi contracarat influența americanilor și a europenilor și ar fi edificat un vast spațiu continental de coproșperitate. Această idee nu era îmbrățișată în unanimitate, în rândul geopoliticienilor japonezi existând și adversari ai proiectului panasiatic, care considerau că de preferat era un proiect Pan-Pacific, respectiv, o implicare mai activă politică și militară a Japoniei în bazinul Pacificului, dominația asupra căruia ar fi asigurat Imperiului statutul de supraputere. Un reprezentant proeminent al acestei direcții a fost Iimoto, cel care, în anul 1925, a și introdus noțiunea de geopolitică în limba japoneză și care ulterior, în 1940, avea să fondeze revista japoneză de geopolitică, o replică a bine cunoscutei reviste germane „Zeitschrift fuer Geopolitik”. Iimoto propaga ideea unei „Mediterrane” est-asiatice, care ar fi cuprins bazinele maritime dintre Indochina și Indonezia, spațiu care, din perspectiva analizelor sale, reprezenta o zonă distinctă din punct de vedere economic, etnorasial, climateric și chiar pedologic. Această „unitate naturală” ar fi fost o temelie ideală pentru crearea unui spațiu politic și economic comun, având Japonia ca centru de referință.

Alți gânditori geopolitici din Japonia, cum ar fi Ishiwara, au fost influențați de geopolitica germană datorită studiilor efectuate în Germania. El considera că bunăstarea țărilor și națiunilor din Asia de Est ar putea fi asigurată dacă Japonia, Manciuria și China ar fi asociați într-o Ligă Est-Asiatică. După cum remarcă pe bună dreptate și Serebrian, în această manieră de gândire se simte înrâurirea teoriei *Lebensraum*-ului din geopolitica germană. Sato (1866 – 1942), un alt reprezentant al geopoliticii japoneze, a fost mai puțin favorabil unor proiecte panasiatice, pledând pentru așa-numita „direcție sudică” de dezvoltare a Imperiului, altfel spus, pentru o expansiune maritimă și nu continentală a Japoniei. De altminteri, anume această opțiune avea să aibă câștig de cauză în politica reală, fapt ce avea să conducă la un război cu Statele Unite și aliații săi occidentali, implicit la dezastrul pe care l-a trăit Japonia după înfrângerea militară suferită în 1945. Serebrian ne descrie epopeea avântului și declinului geopoliticii japoneze, antecedentele politice ale acesteia și interacțiunea cu gândirea și practica militară într-un mod surprinzător de clar, concis și captivant, studiul având toate calitățile unui text didactic.

La începutul secolului al XX-lea, Japonia iese învingătoare din războiul purtat împotriva Rusiei. Înfrângerea avea să-i coste scump pe ruși. După anul 1905, Rusia se vede nevoită să-și revadă prioritățile geopolitice, reducându-și simțitor prezența în Orientul Îndepărtat și revenind la preocupările mai vechi de la frontierele apusene, în special în Europa de Sud-Est, care, de altminteri, a fost o zonă de interes pentru Rusia și pe parcursul secolului al XIX-lea. În acest context, Basarabia capătă o greutate geopolitică suplimentară. Aneaxată în 1812 de Imperiul Rus, Basarabia va traversa în prima jumătate a secolului al XX-lea o etapă extrem de zbuciumată a istoriei sale, fiind în 1918 alipită la România, reanexată de

sovietici în 1940, recucerită de români în 1941 și ocupată din nou de armatele sovietice în 1944. Și asta în pofida faptului că majoritatea populației din Basarabia era vorbitoare de limbă română, ținutul făcând parte de la începutul secolului al XV-lea din Principatul românesc al Moldovei. Serebrian face cu multă pricepere o trecere în revistă a locului pe care Basarabia l-a avut în gândirea geopolitică din Rusia și Uniunea Sovietică în prima jumătate a secolului trecut. Teza centrală a reprezentanților școlii ruse de geopolitică se baza pe presupunerea că Rusia, ca și Peninsula Balcanică, este o zonă de tranziție civilizațională dintre Europa și Asia, așa cum fusese cândva și Imperiul Bizantin. Ei vor numi acest spațiu de întrepătrundere culturală Eurasia (a nu se confunda cu Eurasia în sens de continent, adică suma Europei și Asiei geografice). Interesul Rusiei pentru Basarabia, ca și pentru alte ținuturi românești, decurgea din acest concept al unității eurasiatice. Totuși, dacă anexarea Basarabiei de către Rusia în anul 1812 era privită ca un pas din marșul spre edificarea acestui imperiu eurasiatic, atunci reanexarea ținutului de către Uniunea Sovietică în perioada celui de-al Doilea Război Mondial nu poate să-și găsească justificare decât prin ideologia marxistă. Serebrian face o prezentare a acestei istorii recente a Basarabiei, scoțând în relief fapte care în Europa de Vest sunt în mare măsură necunoscute sau uitate, plasându-și analiza în contextul evenimentelor și proceselor din regiune. După colapsul Uniunii Sovietice și proclamarea independenței Republicii Moldova, care se suprapune în cea mai mare parte pe Basarabia istorică, regiunea va redeveni o zonă de frontieră între Europa Centrală și de Est, iar din 2007 va ajunge vecin direct al Uniunii Europene. Astfel, autorul face într-un mod ingenios, cu ajutorul acestui studiu privind Basarabia în gândirea geopolitică rusă și sovietică,